

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

K NEDOŽITÝM DEVADESÁTINÁM INOCENCE ARNOŠTA BLÁHY

Když psal Emanuel Chalupný v roce 1939, u příležitosti šedesátých narozenin Arnošta Bláhy úvahu „Myslitel a člověk“,¹ měl v mnoha směrech snadnější úkol, než má dnešní autor. Bláhovo dílo bylo v té době živé, vyrůstalo ze sociálně kulturní atmosféry tehdejší společnosti a samo ji aktivně spoluvytvářelo. Nadto krátce před zmíněným výročím vyšla „Sociologie inteligence“,² v níž Bláha podal tehdy ve světové literatuře nejvšestranněji koncipovanou sociologickou analýzu této sociální kategorie a zaujal též stanovisko k tehdy nejaktuálnějšími otázkám, jež vyvstávaly v souvislosti s úvahami o rolích inteligence v moderní společnosti.

Chalupný mohl právem v souvislosti s uvedenou monografií vyzdvihnout, že Bláha celým svým životem a dílem zdůrazňoval význam právě té části humanistické inteligence, která klade duchovní hodnoty výše než hodnoty světské. Tedy těch intelektuálů, kteří čelili a čelí obzabolobě vznesené Julienem Bendou, jenž v knize „Zrada vzdělanců“ obvinil duševní pracovníky, že nečelí rozmachu „kultu Moci a Peněz“ a mnozí z nich jej často dokonce podporují.

Dnes je ovšem situace — pokud jde o Bláhovo dílo — značně odlišná, než byla před třiceti léty. Právě při zamyšlení nad jeho nedožitými devadesátinami si zřetelně uvědomujeme, jak hluboce byla u nás v padesátých letech přervána kontinuita vývoje — a to nejen v oblasti sociologie. Mnohé progresivní tendence ve vývoji naší kultury vytvářené ve dvacátých a třicátých letech, mezi nimi i tradice Bláhovy sociologické školy,³ upadly u mladších generací téměř v zapomnění. Nehledě na to, že se dle našeho názoru obvinění Bendovo stále více potvrzuje.

Vyvstává tedy reálná potřeba nového hodnocení Bláhova díla a spolu s ním i tradic naší sociologie. Prvé analýzy v tomto směru se týkaly právem jeho nejvlastnějšího oboru — sociologie.⁴ Domníváme se však, že Bláhovo dílo nelze pomíjet ani z hlediska jiných výtvorů kultury. Myslíme tím zvláště oblast etiky⁵ a filosofie, kde je třeba brát v úvahu, že Bláha stál po řadu let v čele brněnské odbočky Jednoty filosofické,⁶ že sám napsal řadu filosofických prací, z nichž zasluhují pozornosti jeho studie o T. G. Masarykovi, zvláště „Théories philosophiques et sociologiques de Masaryk“ v Revue internationale de sociologie (1910)

¹ E. Chalupný, *Myslitel a člověk*, Sociologická revue, 1939, sv. 1, str. 9—14.

² A. Bláha, *Sociologie inteligence*, Praha 1937.

³ Viz *Brněnská sociologická škola*, sborník statí, uspořádala J. Obrdlíková, Brno 1967, dále Jan Macků, *Brněnská sociologická škola a její místo v dějinách české sociologie*, Sociologický časopis, 1968, č. 3.

⁴ Za nejlepší dosavadní rozbor Bláhova sociologického systému považují statě J. Obrdlíkové *Sociologická metoda I. Arnošta Bláhy*, ve sborníku *Brněnská sociologická škola a Sociologická teorie In. Arnošta Bláhy*, Sociologický časopis, 1968, č. 3. O tradicích naší sociologie pojednává Jan Macků, *Les étapes et les tendances principales de la sociologie tchécoslovaque*, Sborník prací fil. fak. Brno 1967, G 11. Viz Arnošt Bláha, *Sociologie*, Praha 1968.

⁵ Připomínáme v této souvislosti Bláhovy práce *Filosophie mravnosti* (1922) a *Vědecká morálka a mravní výchova* (1940). Hodnocením jeho etických názorů se zabývali m. j. Josef Tvrdý, *Sociologická revue*, 1939, sv. 1, Karel Hlaváň, *Sociologický časopis*, 1938, č. 3.

⁶ Jiří Gabriel, *Brněnská pobočka Jednoty filsofické 1922—1965*, *Filosofický časopis* 1967, č. 1.

a hlavně jeho monografií „T. G. Masaryk, philosophe du synérgisme“ (Praha 1923),⁷ na které se, žel, i v dnešní masarykovské literatuře zapomíná.

Bláhovo dílo, i když vyrůstalo v jiné době, má dle našeho názoru značný význam pro dnešek zvláště tím, že představuje svéráznou strukturně funkční koncepci společnosti a společenských jevů.

Arnošt Bláha vyšel noeticky z T. G. Masaryka a E. Durkheima. Druhý jmenovaný je pokládán, např. René Königem, za vlastního zakladatele moderního strukturně funkčního pojetí společnosti. Bláha se přitom vlivem T. G. Masaryka dovedl vyvarovat Durkheimova striktního sociologismu a zdůrazňoval ve všech svých dílech úlohu jedince v sociálním dění. V letech 1912 a 1913 vytvářel si Bláha základy své sociologické metody,⁸ jež je jeho pojetí kritického realismu. Bláha odmítá již tehdy sociologický redukcionismus a pojímá společnost jako „skutečnost sui generis“, kvalitativně odlišnou od jiných sfér (anorganické, organické, individuálně psychické) jsoucna.

Společnost nazývá „řád řádů“ (1921), tedy termínem, který používá v současné době i Lévi-Strauss, přičemž vždy usiloval při analýze jednotlivých sociálních jevů podat jejich specifické funkcionální určení. To je patrné např. z jeho „Filosofie mravnosti“ (1922), v níž píše: „Řekneme-li společnost, říkáme současně organismus, organizace, řád.“ Přitom Bláha se důsledně ohraňuje proti „biologizujícímu“ výkladu termínu organismus. Mravnost pak pojímá jako „funkci řádu“, ukazuje však i její individuální stránku. Jedinec je u Bláhy sice strukturně determinován (tedy ne monisticko-mechanisticky), jedná „pod sociálními normami“ (mluví např. „pod normou“ mateřského jazyka, jedná „pod normami“ etickými atd.), je však současně spolutvůrcem nově se tvořících norem, a to prostřednictvím sociální situace, v níž jsou v důsledku určité společenské potřeby ve složitých sociálních procesech individuální mentality i činnosti povyšovány na relativně kolektivní typ.⁹

Bláha nenapsal ovšem do počátku druhé světové války ucelený systém sociologie (jeho rukopis učebnice zachovaly v pozůstalosti je již tři léta v nakladatelství ČSAV), avšak v každé ze svých základních monografií, z nichž připomínám alespoň „Sociologii dětství“, „Sociologii sedláka a rolníka“ a zejména „Sociologii inteligence“, svůj strukturně funkcionální systém konkrétně aplikoval.

Vzhledem k vývoji strukturalismu v české sociologii a v ostatních vědách i v naší filosofii pokládáme za závažná některá svědectví o Bláhově sociologickém systému. Tak píše¹⁰ Bedřich Václavek, že Bláha radostně přivítal studii Jana Mukařovského „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“, protože odpovídala jeho sociologickému systému i jeho pojetí funkce umění. Bláhův strukturalismus se přitom rovněž odlišoval v některých směrech od skladebné filosofie J. L. Fischera — zásadně v tom, že Bláha vylučuje hodnocení z vlastního procesu vědeckého zkoumání sociální skutečnosti. Proto považuje všechny sociální funkce za stejně důležité. Z tohoto hlediska nazývá svůj systém federativní funkcionálníismus, J. L. Fischer řadí totiž sociální funkce hierarchicky, používaje přitom „ontických“ kritérií.

Faktem bohužel zůstává, že v důsledku zmíněné kulturní přetřžky v padesátých letech byly narušeny tradice strukturalismu také ve všech vědách i v sociologii.¹¹ Tak se stalo, že v české obnovené sociologii převládá strukturalismus (např. již na konferenci v Hrazanech, 1964), avšak jiné než domácí provenience. To je patrné nejen z prvního dílu „Soudobé sociologie“ J. Klofáče a V. Tlustého, ale též ze studií Pavla Machonina a kolektivu autorů jím redigovaného sborníku „Sociální struktura socialistické společnosti“ a z práce Zdeňka Strmísky „Společenská skutečnost jako systém a struktura“, která představuje podle našeho názoru teoreticky nejpromyšlenější výklad strukturalismu v naší soudobé sociologické literatuře. Prak-

⁷ Hodnocením filosofických názorů In. Arnošta Bláhy a zvláště jeho zmíněných studií se zabýval Miloslav Trapl v článku *Bláha a Masaryk*, Sociologická revue, 1939, sv. 1, str. 15–21.

⁸ Bruno Zwicker (pod pseudonymem Z. Bystrý) *Soustava a metoda*, Sociologická revue, 1939, sv. 1.

⁹ K pojetí sociální situace u Bláhy viz Juliána Obrdlíková, *Sociologická teorie In. Arnošta Bláhy*, Sociologický časopis, 1968, č. 3. Autorka aplikuje Bláhovo pojetí „sociální situace“ v článku *Regulation of Social Activities*, Sborník prací fil. fak. Brno 1968, G 12.

¹⁰ B. Václavek, *Sociologův poměr k umění*, Sociologická revue 1939, sv. 1.

¹¹ Jan Macků, *K vývoji strukturalismu v české filosofii a v humanitních vědách*, Sborník prací fil. fak. Brno 1968, B 15.

ticky pouze při řešení některých otázek postavení inteligence v naší společnosti bylo použito strukturálně funkční pojetí vycházející z Bláhovy zmíněné monografie.¹²

Domnívám se, že i dnes jsou mnohé aspekty Bláhova díla živé, že na ně může navazovat česká sociologie a filosofie člověka.

Jan Macků

KONFERENCE O OBECNÝCH PROBLÉMECH EXPERIMENTÁLNÍ METODY

Lékařská fakulta university J. E. Purkyně v Brně uskutečnila již dříve společné konference lékařů a přírodovědců s odborníky ze společenských věd; tiskem již vyšly sborníky z těchto konferencí — *Věda, vira, pověra* a *Morálka ve zdravotnictví*. V červnu 1966 uspořádala fakulta konferenci o obecných problémech experimentální metody. Sborník referátů a diskusních příspěvků z této konference vyšel — pod redakcí Ž. Vodaedálka a B. Vlachové — sice ve skromné skriptové úpravě, ale i tak si zaslouhuje pozornost recenzní i studijní.

Konference i její sborník jsou výsledkem a závěrem jedné etapy dlouhodobých diskusí o metodologických otázkách přírodních věd a zejména medicíny, které soustřeďovala katedra marxistické filosofie lékařské fakulty UJEP v Brně za účasti filosofů a lékařů z teoretických a klinických ústavů. Referáty a diskusní příspěvky byly rozvrženy do čtyř oddílů: 1. Obecné rysy experimentální metody, 2. Speciální otázka experimentu, 3. Experiment v mimopřírodních vědách a 4. Ideologické a psychologické vlivy na experimentální práci. První oddíl sborníku obsahuje referát B. Vlachové a A. Jaška. K některým zásadám experimentu (v obsahu knihy se referát překvapivě nazývá jinak — *Zásady a význam experimentu!*), kde se autoři pokoušejí v obecné rovině charakterizovat a klasifikovat experiment, srovnávají experiment a příbuzné metody (pozorování, hypotéza). Studium experimentu považují za jednu z cest k zintenzívnění a racionalizaci vědecké práce a experiment sám pokládají za nejdokonalejší empirickou metodu poznání. V doplňujících diskusních příspěvcích, které sborník rovněž uvádí, potom ještě A. Jašek polemizuje s jednostrannou pejorativní charakteristikou tzv. empirismu a B. Vlachová objasňuje a obsahuje pojem myšlenkového experimentu. Dalším referátem je úvaha J. Staňka o specifitě experimentu ve vědách anorganických, jejímž logickým protějškem je studie o specifiku experimentu ve vědách biologických od D. Soudka a I. Šalanského. První oddíl sborníku uzavírá zajímavý a systematický příspěvek J. Sajnera o historii experimentu, zejména v dějinách medicíny a farmakologie, který přináší nové klasifikace a typologie experimentálních závěrů ve vědecké práci.

Druhý oddíl (Některé speciální otázky experimentu) obsahuje práci A. Gerylové o významu statistiky pro hodnocení experimentů, dále dosti studijní H. Závky (Použití pravděpodobnostního papíru k vyjadřování pokusných výsledků), M. Pospíšila, a dále M. Šmardy O modelu a systému v biologii. Na poněkud obecnějších základech stojí příspěvek V. Korála Základní problémy metody modelování, který snad patřil spíše do prvního oddílu sborníku. Podává definici a klasifikaci systému, struktury systému, srovnání modelu a systému a v otištěném diskusním příspěvku tento referát doplňuje D. Wiedermann zejména úvahou o klasifikaci modelů jako vědecké metody. Zejména v tomto oddíle však oprávněně žadal J. Vanýsek úvahy o klinickém experimentu, bohužel chybí.

Třetí oddíl sborníku, Experiment v mimopřírodních vědách, a čtvrtý oddíl o ideologických a psychologických vlivech na experimentální práci velmi úzce souvisí, obsahují jednak referát J. Macků K problematice experimentu v oblasti sociální a dále jeho dvě diskusní poznámky, první o otázce hodnotitěch soudů ve vědě, druhou o základních funkcích vědecké inteligence. Experimentem v psychologii se zabýval J. Švancara; O. Štěpánková a Ž. Vodaedálek píší o ideologii a vědě a úvaha vtipně uvádějí připomínkou baconovských idolů. Mezi nejrozsáhlejší příspěvky sborníku patří práce V. Kruty a Z. France Pokus a spekulace ve fyziologii v období romantismu. Byť to titul studie nenaznačuje, je to současně jedna z „nejfilosofičtějších“ prací ve sborníku a představuje tak i pramen a inspiraci historikům filosofie 18. až 19. století analýzou kontrapozice naturfilosofické spekulace a experimentu, zejména v díle českého fyziologa J. Procházky a jeho kapitulace a konverze k módní romantické naturfilosofii.

¹² Srovnej příspěvky J. Macků a J. Obrdlíková ve sborníku *Inteligence v industriální společnosti*, Brno 1968, dále J. Macků, *K sociálně kritické funkci inteligence*, Universitas, 1968, č. 1. a J. Obrdlíková, *Regulation of Social Activities*, 1, c. v pozn. 9.